

Lidia Wrona CM¹

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Osoba i przesłanie św. Teresy od Jezusa

Teresa de Ahumada, hiszpańska karmelitanka bosa, która w zakonie przyjęła imię Teresy od Jezusa, czczona jest w Kościele jako mistrzyni modlitwy i życia duchowego, mistyczka, reformatorka zakonu karmelitańskiego, fundatorka nowych wspólnot karmelitanek bosych oraz współzałożicielka męskich wspólnot karmelitów bosych. Jako pierwsza wśród kobiet została oficjalnie ogłoszona doktorem Kościoła powszechnego. W homilii wygłoszonej z tej okazji papież Paweł VI uwydatnił w sposób szczególnie dwie kwestie. Uznał jej trwały, wielowiekowy wkład w służbę Kościołowi i podkreślił, że słowo Teresy na temat Boga jest szczególnie wartościowym świadectwem dla współczesnego człowieka i świata².

Rok 2015 jest rokiem obchodów 500-lecia urodzin tej wyjątkowej świętej. Zadając pytanie o to, co sprawia, że jej osoba i doktryna są nadal tak bardzo aktualne, chcemy pokazać dwa najważniejsze aspekty jej przesłania. W pierwszej części artykułu przedstawimy życie i dzieło św. Teresy

¹ Lidia Wrona CM – doktorantka wydziału teologicznego Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie; studia teologiczne: Pontificia Universita Urbaniana, Rzym; trzyletnie studia podyplomowe z zakresu antropologii chrześcijańskiej i psychologii religii: Akademia Ignatianum, Kraków. Tłumacz języka hiszpańskiego.

² Por. Paolo VI, *Proclamazione di Santa Teresa d'Àvila dottore della Chiesa, homilia 27.09.1970*, www.vatican.va/holy_father/paul_vi/homilies/1970/documents/hf_p-vi_hom_19_700927_it.html (13.11.2014).

na tle współczesnej jej epoki. W części drugiej, podkreślając wielką wagę doświadczenia w jej życiu, w syntetyczny sposób ukażemy jej spojrzenie na prawdę o Bogu i człowieku, które stanowi centralny punkt jej doktryny. Interdyscyplinarność oraz zasięg badań i studiów, jakie poświęca się osobie i nauczaniu karmelitanki z Ávili, o których wspomnimy w ostatnim punkcie, ukazać aktualność jej przesłania dla Kościoła i świata.

1. Życie i dzieło

Święta Teresa od Jezusa była córką hiszpańskiej epoki odrodzenia. Życie i dzieło tej kobiety były nie tylko odzwierciedleniem nastrojów epoki, ale przede wszystkim świadectwem działania Boga, który nie izolował jej od rzeczywistości historycznej, ale w niej zakorzeniał i przemieniał, by stała się świadkiem powrotu do istoty Ewangelii – jak się okazuje nie tylko dla siebie współczesnych, ale dla całego Kościoła Powszechnego.

1.1. Kontekst historyczny

XV i XVI wiek były dla Europy długim okresem rozwoju i czasem olbrzymich przemian na wszystkich płaszczyznach życia społecznego i religijnego. Ekspansja handlowa, rozwój miast, umocnienie samodzielnych państw oraz wielkie odkrycia geograficzne i techniczne przyczyniły się do dynamicznej przemiany mentalności Europejczyków. Na gruncie idei renesans był głosem sprzeciwu wobec poprzedzającej epoki, a zwłaszcza jej teocentrycznej myśli, która wprowadzała pewien porządek w życie społeczeństw³. Twórcy epoki odrodzenia postawili w swoim centrum człowieka, a głównym prądem myślowym, który w tym czasie mocno nazначzył całą zachodnią Europę, był humanizm.

W obliczu tych przemian bardzo mocno została podważona średniowieczna pozycja Kościoła, a także jego wpływ na kształtowanie ludzkiej

³ Por. *Nueva historia universal, transición a los tiempos modernos*, ed. M. Marín Correa, Barcelona 1958, s. 34–54. J. A. Maravall, *Antiguos y modernos: visión de la historia e idea de progreso hasta el Renacimiento*, Madrid 1986, s. 40–76.

świadości. Co więcej, harmonia i równowaga, które wcześniej dawały pewność ludzkiemu sumieniu, zaczęły się chwiać i wprowadzać poczucie lęku wobec niepewności co do własnego zbawienia. Bulla papieska potępiająca Lutra stała się powodem ostrych walk religijnych, które ostatecznie rozbiły wcześniejszą wyznaniową wspólnotę europejską⁴. Wstrząs, który spowodowała reformacja, domagał się reakcji. Wysiłki katolików, by zatrzymać rozprzestrzeniającą się ekspansję idei, były przyczyną wielkiego chaosu nie tylko doktrynalnego, ale również społecznego i politycznego. By zapobiec zapaści chrześcijaństwa, należało odtworzyć jedność, a jedynym środkiem do tego celu była celebrowanie soboru⁵.

Jak na tle tych europejskich przemian kształtowała się sytuacja w Hiszpanii? Już od czasów średniowiecza jej tereny zamieszkiwali wyznawcy trzech wielkich religii monoteistycznych: chrześcijanie, Żydzi i wyznawcy islamu. Sytuacja ta była źródłem wielu konfliktów. W drugiej połowie XV wieku Izabela i Ferdynand, następcy tronów Kastylii i Aragonii, czyli dwóch państw, które kontrolowały tereny chrześcijańskie, zawarli związek małżeński i w ten sposób stali się współwładcami Hiszpanii. Jednym z głównych celów ich rządów było stworzenie państwa całkowicie katolickiego, co niejednokrotnie realizowane było na drodze walk zbrojnych. Kraj objęty był również wieloma konfliktami wewnętrznymi. Anarchia feudalna przeobraziła się w permanentną wojnę domową, z którą musieli się zmierzyć nowi władcy. Żadna z wojen, w których w ciągu tych stuleci uczestniczyła korona hiszpańska, nie była wyłącznie religijną, a mimo to religia wiele razy uniemożliwiała zaprowadzenie pokoju. Była ona obecna we wszystkich aspektach codziennej egzystencji społeczeństwa.

Ogromny wpływ na wszystkie przestrzenie życia XVI-wiecznej Hiszpanii miał Kościół. Wziął on na siebie obowiązek obrony czystości katolickiej. Instytucja Inkwizycji, która została powołana w tym właśnie celu, próbowała uniemożliwić rozszerzanie się doktryn reformackich. Jednym z ważniejszych sektorów, w których Kościół zaznaczył swe wpływy, była formacja społeczeństwa, zarówno osób duchownych, jak i świeckich. Wobec

⁴ Por. M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego*, t. 3, *Czasy nowożytne 1517–1758*, Warszawa 1989, s. 19–27.

⁵ M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego*, t. 3, *Czasy nowożytne 1517–1758*, dz. cyt., s. 58–66.

ostrej dynamiki ruchu protestanckiego Kościół został zmuszony do podjęcia konkretnych kroków w celu obrony ortodoksji nauki i wiary. Jego działania umotywowane były jednak bardziej lękiem aniżeli spokojną pewnością, która daje możliwość konfrontacji. System nakazów i zakazów zrodził w wierzących duże poczucie niepewności i strachu, nie tylko przed instytucją Inkwizycji, ale również wobec własnego zbawienia.

Ideale, jakie hiszpański Kościół i społeczeństwo prezentowały poszczególnym stanom i grupom społecznym, znacznie się między sobą różniły. Hiszpania, podobnie jak cała Europa, była światem patriarchalnym. Dominującą rolę odgrywali w niej mężczyźni, kobieta zaś pozostawała na marginesie. W mentalności hiszpańskiego społeczeństwa bardzo mocno wybrzmiewały echa poprzedniej epoki. Nastawienie do kobiety doskonale oddaje średniowieczny tekst z Dekretu Gracjana (1140), w którym mówi się, iż: „W porządku naturalnym ludzkości jest tak, że kobiety mają służyć mężczyznom, a dzieci swym rodzicom, bo sprawiedliwym jest, aby niższy służył wyższemu. Podobieństwo Boga zostało złożone w mężczyźnie i tylko w nim. Autorytet kobiety nie ma wartości; więc w każdej kwestii powinna się poddać mężczyźnie. Nie może uczyć, być świadkiem, poręczać czy wydawać osądów”⁶. Kobiecie przedstawiano dwie perspektywy rozwoju: zamążpójście bądź życie zakonne. W pierwszym przypadku jej edukatorką była matka, w drugim natomiast mistrzyni nowicjatu.

Temat ówczesnej formacji kobiet jest bardzo interesujący i szeroko podejmowany w literaturze hiszpańskojęzycznej. Warto zaznaczyć, że na tym tle forma życia, jaką przyjęła św. Teresa od Jezusa, jawi się jako zupełne przekroczenie wszelkich zasad umownych, które porządkowały role społeczne kobiet.

1.2. Trzy etapy życia św. Teresy od Jezusa

Znawcy tematu św. Teresy od Jezusa dzielą jej życie na trzy etapy:

- pobyt w domu rodzinnym (1515–1535).
- pobyt w klasztorze Wcielenia w Ávila (1535–1562).

⁶ Por. I. Gómez-Acebo, *Relectura del Génesis*, Bilbao 1997, s. 25 [za:] J. Barrera Sánchez, *Teresa de Jesús, una mujer educadora*, Ávila 2000, s. 32 (tłum. własne).

- fundacje reformowanego Karmelu (1562–1582).

Przyjrzyjmy się krótko każdemu z nich. Teresa de Ahumada urodziła się 28 marca 1515 roku w rodzinie szlachcica Alonsa Sáncheza de Cepedy i Beatriz de Ahumady jako jedno z dwanaściorga dzieci (dwoje z pierwszego małżeństwa ojca i dziesięcioro z drugiego: trzy dziewczynki i dziewięciu chłopców). Bardzo dobre relacje, jakie łączyły ją z rodzicami i rodzeństwem, ich otwartość na zachodzące w społeczeństwie zmiany, edukacja, pielęgnowanie religijności i wychowywanie do cnót, to wszystko wpłynęło na kształtowanie się charakteru Teresy⁷. Wracając pamięcią do pierwszych lat dzieciństwa i młodości, przyznawała, że cieszyła się w rodzinie miejscem uprzywilejowanym. Wzbudzała zaufanie i potrafiła to wykorzystać. Od początku charakteryzował ją duch przywódczy. Znany jest przytaczany przez nią samą przykład nieudanej ucieczki z młodszym bratem do ziemi Maurów, by ponieść z ich ręki śmierć męczeńską i w ten sposób zapewnić sobie zbawienie⁸. Owo pragnienie „łatwego” w jej mniemaniu i szybkiego osiągnięcia szczęścia towarzyszyło Teresie przez długi okres jej życia. W wieku czternastu lat straciła matkę. Trzy lata później jej ojciec odesłał ją do klasztoru augustianek, które prowadziły internat dla dorastających dziewcząt. Rok później z powodu choroby musiała jednak wrócić do domu. W latach 1533–1534 dojrzało w niej powołanie zakonne, któremu jednak ostro sprzeciwił się jej ojciec.

2 listopada 1535 roku wbrew jego woli Teresa uciekła z domu i wstąpiła do klasztoru Wcielenia w Ávili, w którym dwa lata później złożyła pierwszą profesję. To początek drugiego, długiego etapu jej życia. W rok po złożeniu pierwszej profesji zapadła na ciężką, trudną do zidentyfikowania chorobę i znów została zmuszona do opuszczenia klasztoru, tym razem w celu poddania się kuracji leczniczej poza Ávilą. Zabiegi nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Teresa doświadczyła paraliżu całego ciała i zapadła w śpiączkę, choć biorąc pod uwagę stan ówczesnej medycyny, było to zjawisko nieznane i raczej utożsamiane ze śmiercią. Tylko i wyłącznie z powodu oporu ojca odkładano pogrzeb. Po trzech dniach Teresa odży-

⁷ Teresa od Jezusa, *Księga życia*, tłum. H. P. Kossowski, Kraków 1987⁵, 1.

⁸ Teresa od Jezusa, *Księga życia*, dz. cyt., 1, 4.

skąła świadomość i rozpoczął się długi, bo trzyletni okres stopniowego odzyskiwania władzy w ciele. Od tej pory żyła w stanie przewlekłej choroby.

Po śmierci swego ojca (1543) poddała się kierownictwu duchowemu. Na różnych etapach drogi towarzyszyli jej dominikanie, franciszkanie i jezuici. W roku 1554 przeżyła mocny moment nawrócenia. Od tego też czasu zaczęła doświadczać łask mistycznych. W sposób szczególny należy odnotować całą serię łask z 1560 roku, a zwłaszcza widzenia intelektualne Zmartwychwstałego oraz łaskę przebicia serca, czyli transwerberację. W tym też roku Teresa po raz pierwszy poczuła się wezwana do założenia nowego klasztoru karmelitańskiego. Rozpoczął się długi proces konsultacji i rozeznawania tegoż wezwania, w którym towarzyszyli jej św. Piotr z Alkantary, zamożna mieszkanka Ávili Guiomar de Ulloa, która wsparła finansowo nową fundację, oraz dominikanin ojciec Ibáñez. Nowy projekt spotkał się ze znacznym sprzeciwem mieszkańców miasta Ávili. W założeniu fundatorki klasztor miał się bowiem utrzymywać z jałmużny, do której zobowiązani byli mieszkańcy. A ponieważ takich klasztorów w mieście było już kilka, ich utrzymanie stawało się dla miasta coraz większym problemem. Prowincjał karmelitów, który w pierwszym momencie popierał projekt, w obliczu trudności wycofał się z niego. Doña Guiomar de Ulloa skierowała zatem prośbę o pozwolenie na tę fundację do Stolicy Apostolskiej. W pismach Teresy nie znajdziemy bezpośredniego nawiązania do Piusa IV, który obejmował wówczas Stolicę Piotrową, wiadomo jednak, że w czasie trwania jego pontyfikatu do Teresy dotarły za pośrednictwem Guiomar de Ulloa trzy pisma autoryzujące fundację św. Józefa w Ávili. Pomimo to miasto wytoczyło Teresie proces. Pewną ciekawostką jest fakt, że całkiem do niedawna pozostawał on nierozstrzygnięty. Jego oficjalnego, aczkolwiek symbolicznego zamknięcia dokonały władze miasta w roku 2012, w ramach jubileuszu 450-lecia powstania tegoż klasztoru.

24 sierpnia 1562 roku został zatem oficjalnie zainaugurowany klasztor św. Józefa w Ávili, pierwszy klasztor reformowanego Karmelu. To początek trzeciego i ostatniego etapu życia Teresy, trwającego 20 lat (od 47 do 67 roku jej życia). Był to czas najgłębszych doświadczeń jej życia mistycznego, ale również największej aktywności fundacyjnej. W tym też okresie powstawały wielkie dzieła doktrynalne Teresy. Znacznie posze-

rzyła wówczas sieć relacji międzyludzkich i społecznych, angażując do swego dzieła m.in. św. Jana od Krzyża.

Nie oszczędzono jej również konfrontacji z Inkwizycją. To temat zbyt szeroki, abyśmy go mogli tutaj rozwinąć, zaznaczmy tylko, że do trybunału Inkwizycji kilkakrotnie za życia Teresy, ale również po jej śmierci, napływały donosy i oskarżenia odnoszące się zarówno do jej osoby, jak i pism. Dotyczyły głównie doświadczenia modlitwy oraz fenomenów, które towarzyszyły jej modlitwie. Trzeba wspomnieć, że Teresa praktykowała modlitwę myślną i zachęcała innych, a szczególnie swoje współsiostry, do takiej formy w czasie, w którym wywoływała ona bardzo dużo podejrzeń, zwłaszcza jeśli praktykowały ją kobiety. Miało to związek z grupą *alumbrados* (hiszp. „oświeconych”), która była podejrzewana o herezję. Teresa, przekonana o swej wierności wierze, Biblii i Kościołowi, poddawała się trybunałowi z wielkim spokojem, a czasami wręcz kpiąc z lęku, który w tych okolicznościach odczuwały bliskie jej osoby⁹.

Pierwsze pięć lat w nowym klasztorze było czasem spokoju i utrwalania się ideału. Powstawało wówczas kolejne po *Księdze życia* dzieło Teresy: *Droga doskonałości*. W założeniu autorki miał to być program formacji dla nowych wspólnot karmelitanek bosych. W roku 1567 do Ávili przybył z wizytą kanoniczną generał karmelitów bosych, który udzielił Teresie autoryzacji do zakładania nowych klasztorów reformowanych. Od tego czasu zaczął się najbardziej intensywny etap jej pracy. Od roku 1567 do 1582 Teresa założyła 16 nowych klasztorów¹⁰. W tym celu przemierzyła ponad tysiąc kilometrów – w powozie, konno bądź pieszo, prowadziła setki rozmów z osobami z różnych grup społecznych, biskupami i kapłanami, zakonnikami i siostrami zakonnymi, szlachtą i burżuazją, rzemieślnikami i pracownikami najemnymi. W tym samym czasie powstawały dzieła pisane. Po *Księdze życia* i *Drodze doskonałości* *Twierdza wewnętrzna*, *Księga fundacji* i liczne pisma mniejsze: *Sprawozdania duchowe*, *Konstytucje*, *Wołania duszy do Boga*, *Sposób wizytowania klasztorów*, *Podniety miłości Bożej* i *Poezje*¹¹.

⁹ Więcej na ten temat zob.: A. Pacho, *Inquisición*, [w:] *Diccionario de Santa Teresa*, ed. T. Álvarez, Burgos 2006², s. 942.

¹⁰ Teresa od Jezusa, *Księga fundacji*, tłum. H. P. Kossowski, Kraków 1987⁵.

¹¹ Są to tytuły polskich przekładów *Dzieł* św. Teresy od Jezusa, wydanych przez krakowskie Wydawnictwo Karmelitów Bosych.

Należy również wspomnieć o bogatej korespondencji, którą prowadziła w tym czasie. Dziś okazuje się czymś niemożliwym ustalenie nawet przybliżonej liczby napisanych przez nią listów. Stawia się hipotezy, że mogło ich być nawet ok. 15 tysięcy¹².

Teresa łączyła życie kontemplacyjne i aktywne, była fundatorką i liderką. Życie zmusiło ją do tego, by stać się również organizatorką i negocjatką, mistrzynią i matką duchową. Odznaczała się niezwykle siłą psychiczną. Trzeba podkreślić dwie spośród wielu jej cech, które równocześnie kontrastowały ze sobą: poczucie transcendencji (mistyka) oraz łatwość życia społecznego (humanizm). Spośród najbardziej wybitnych osób, z którymi wiązały ją relacje przyjaźni, należy wymienić św. Franciszka Borgiasza, św. Piotra z Alkantary, św. Jana od Krzyża, Hieronima Graciána.

Teresa od Jezusa umarła 4 października 1582 roku w Albie de Tormes, podczas ostatniej wyprawy fundacyjnej. Już sześć lat po jej śmierci brat Luis de León wydał jej dzieła. Trzy lata później w Salamance rozpoczął się proces beatyfikacyjny, w wyniku którego 24 kwietnia 1614 roku Paweł V włączył Teresę do grona błogosławionych; 30 listopada 1617 roku, została ogłoszona patronką Hiszpanii; 12 marca 1622 roku Grzegorz XV dokonał kanonizacji Teresy, natomiast 27 września 1970 roku, Paweł VI ogłosił ją doktorem Kościoła.

2. Przesłanie

Święta Teresa od Jezusa jako pierwsza kobieta została ogłoszona doktorem Kościoła. W ten sposób Kościół uznał jej wzniosłą doktrynę i wkład w myśl chrześcijańską. Jawi się nie tylko jako autorka pism, ale jako osoba, której przesłanie pozostaje aktualne do dnia dzisiejszego. Teresa jest dla współczesnego człowieka wiernym świadkiem wartości ewangelicznych.

Przekazała swą myśl zarówno w pismach mniejszych, jak i w dziełach określanych mianem doktrynalnych, choć nie znajdziemy u niej systematycznej struktury teologicznej. Myśl Teresy była przede wszystkim

¹² Por. T. Álvarez, *Cartas*, [w:] *Diccionario de Santa Teresa*, dz. cyt., s. 127.

owocem doświadczenia. Doświadczenie było źródłem jej słowa. Aby zrozumieć słowo Teresy, należy zatem wyjść od doświadczenia. Jest to metodologiczna podstawa wszystkich badań nad dziełami Teresy. Ona sama wielokrotnie podkreślała: „Nie będę tu mówiła o tym, czego nie doświadczyłam sama lub na innych”¹³.

Doktryna św. Teresy od Jezusa obejmuje wiele sektorów teologii i życia duchowego. Podjęto próbę skatalogowania całokształtu jej myśli. Część doktrynalna *Słownika świętej Teresy*, przygotowanego przez karmelitę bosego o. Tomasa Alvareza, wyodrębnia ponad 500 haseł, wśród których pojawia się ponad 100 tematów wnoszących jakąś nowość¹⁴. Znajdziemy w niej odniesienia do Biblii, patrystyki i liturgii. Pojawia się tam szereg tematów teologicznych z zakresu doktryny o Trójcy Świętej, chrystologii, soteriologii, eklezjologii, eschatologii, a także antropologii. Teresa poruszała tematy życia duchowego, życia konsekrowanego i teologii pastoralnej. Żaden z tych tematów nie był przez nią wpisany w jakąś systematyczną strukturę teologii. Przypomnijmy, że studium teologiczne zarezerwowane było tylko dla mężczyzn.

Szeroki wachlarz tematyczny każe nam zadać pytanie o fundamentalne przesłanie świętej, czy też o główny przedmiot jej doświadczenia. Pewną pomocą w jego wyodrębnieniu będą dane statystyczne słów użytych przez Teresę w jej pismach. Dane te stanowią integralną część konkordancji dzieł św. Teresy od Jezusa, opracowaną niemalże równocześnie z przygotowywanym do edycji słownikiem. Dzięki nim możemy wyodrębnić dwa przeważające aspekty jej wewnętrznego świata: doświadczenie Boga i poznanie człowieka.

Konkordancje, liczące ponad 3 tysiące stron, odnotowują słowa odnoszące się do Boga w liczbie 8837 (*Dios* – 4324, *Señor* – 2770, *Su Majestad* – 938, *Nuestro Señor* – 805), do człowieka natomiast: 3084 (*alma* – *espíritu* – 2349, *cuerpo* – 246, *hombre* – *mujer* – 387, *humano* – *corporal* – 102). Jest też druga grupa słów, których obecność potwierdza opinię, że każde doświadczenie było przedmiotem przemyśleń Teresy, jej analiz i konfrontacji. To

¹³ Teresa od Jezusa, *Droga doskonałości*, tłum. H. P. Kossowski, Kraków 1987⁵, Prolog 3.

¹⁴ Por. *Diccionario de Santa Teresa*, dz. cyt.

czasowniki wskazujące na władzę rozumu: akt myślenia – 1150, rozumienia – 2844, poznanie – 2672¹⁵.

2.1. Bóg

Głównym punktem odniesienia, a zarazem centralną myślą św. Teresy od Jezusa, była idea Boga. Nie można powiedzieć, że podzielała teologię wielu spośród współczesnych sobie teologów, z którymi się przyjaźniła. Doświadczenie, wielokrotnie konfrontowane z prawdą Pisma Świętego i światłymi osobami, podważało szereg tez, którymi operowała ówczesna homiletyka. Już na samym początku *Księgi życia*, którą zredagowała w 1561 roku, przedstawiła syntezę tego, co stało się fundamentem całej jej wykładni na temat Boga:

Wiele razy zdumiona myślałam o wielkiej dobroci Boga i zachwycala się ma dusza na widok Jego wielkiej szczodrości i miłosierdzia [...] widziałam jasno, że nigdy żadnego dobrego mego pragnienia nie pozostawił, jeszcze w tym życiu bez nagrody! Jakkolwiek nędzne i niedoskonałe były moje uczynki, Pan je ulepszał, udoskonalał i dodawał im wartości, a złe uczynki i grzechy moje od razu ukrywał. Nawet w oczach tych, którzy na nie patrzą, dopuszcza, że znikają, jakby ich nie widzieli i wymazuje je z ich pamięci. Sprawia, że lśni we mnie cnota, której On sam mi udziela, prawie zmuszając mnie do tego, abym ją posiadała¹⁶.

To świadectwo jest o tyle poruszające, o ile weźmiemy pod uwagę długości proces wewnętrzny, jaki Teresa musiała przejść, aby uwierzyć w prawdę „takiego” Boga. Boga, który nigdy nie przestał wychodzić z inicjatywą, a wobec którego przez wiele lat stawiała opór. W tej samej księdze wyznała:

Polecono mi, abym napisała o sposobie modlitwy i opisała łaski, jakie otrzymałam od Pana. Chciałabym również opowiedzieć dokładnie o wielkich moich grzechach i życiu nieczotliwym. Byłoby to dla mnie wielką pociechą, ale zgodzić się na to nie chciano. Owszem, bardzo mnie pod tym względem skrępowano. Dlatego, ktokolwiek będzie czytał ten opis mojego życia, proszę go na miłość Boga, by

¹⁵ Por. *Concordancias de los escritos de Santa Teresa de Jesús*, ed. J. L. Astigarraga, Roma 2000.

¹⁶ Teresa de Jesús, *Libro de la vida*, [w:] *Santa Teresa. Obras completas*, ed. T. Álvarez, Burgos 2002¹², 4, 10 (tłum. własne).

o tym pamiętał, że ono było tak grzeszne, iż między świętymi nawróconymi do Boga nie znalazłam żadnego, którego przykład mógłby mi dodać otuchy. Bo widzę, że żaden z nich, od chwili jak Pan go zawezwał, nigdy Go już potem nie obrażał. Ja zaś nie tylko, że powracałam do złego, ale jeszcze jakby rozmyślnie stawiałam opór łaskom, jakich mi udzielał Jego Boski Majestat [...] Niech będzie błogosławiony na wieki za to, że tak długo na mnie czekał!¹⁷.

Podczas gdy spowiednicy Teresy i jej kierownicy duchowi negowali wiarygodność otrzymywanych przez nią łask, powołując się przy tym na koronny argument, że Bóg udziela swojej łaski tylko tym, którzy już wysoko postąpili w cnocie¹⁸, ona z uporem udawadniała inność Boga. Bóg, którego znała z doświadczenia, raczej wyprzedzał ją łaskami. Tą drogą zwracał ją ku sobie i odwracał jej uwagę od wszystkiego, co mogło ją od Niego oddalać. Jej przestanie było jasne i kategoryczne. Z czasem stawało się w niej absolutną pewnością: Bóg nie czeka, aż człowiek osiągnie jakiś pułap doskonałości, aby pozwolić mu się do siebie zbliżyć, ale to raczej dzięki temu, że On sam pochyla się nad człowiekiem uwikłanym w grzechu, udzielając mu nawet łask mistycznych, człowiek może wejść w proces przemiany własnego życia¹⁹.

Teresa była przekonana, że wielkość Boga wybrzmi z większą siłą, kiedy ujawni się prawdę człowieka dalekiego od tego, aby „zasługiwać” na Bożą miłość. Walczyła więc z tymi, którzy nie godzili się, by w pismach podejmowała temat swojej słabości i grzechów: „Nie przesadzam, gdy mówię: tysiąc razy, chociaż mnie będzie za to strofował ten, który mi kazał powściągać się w opowiadaniu moich grzechów. I tak wychodzą tu one bardzo upiększone. Na miłość Boga, proszę go, by nic nie wykreślał z tego, co piszę o swoich winach, bo tym jaśniej przez nie objawia się łaskawość Boga, z jaką znosi taką duszę jak moja”²⁰.

Miłosierdzie, które Bóg przypomina dziś światu za pośrednictwem św. Faustyny Kowalskiej, już wcześniej, z jeszcze większą siłą wybrzmiało w życiu św. Teresy od Jezusa. Niezasłużona, bezinteresowna miłość Boga

¹⁷ Teresa od Jezusa, *Księga życia*, dz. cyt., Prolog, 1.

¹⁸ Teresa od Jezusa, *Księga życia*, dz. cyt., Prolog, 23, 11.

¹⁹ Teresa od Jezusa, *Twierdza wewnętrzna*, tłum. H. P. Kossowski, Kraków 1987⁵, VI 11, 1.

²⁰ Teresa od Jezusa, *Księga życia*, dz. cyt., 5, 11.

zawsze była jej „pewnością”²¹. Teresa dała świadectwo o Jego miłosierdziu w każdym ze swych dzieł:

Chyba na to tylko potrzebne były te moje niewierności, aby się jaśniej okazało, kim Ty jesteś, Oblubieńcze mój, a kim ja. Bo doprawdy, gorycz żalu za wielkie moje winy w słodycz i radość mi się przemienia na myśl, iż przez nie się objawia ogromne miłosierdzie Twoje²².

Wszystko jest możliwe u Boga i wielkie jest Jego miłosierdzie²³.

Pamiętaj, Królu mój, żeś Ty jest Bóg miłosierdzia²⁴.

[...] nie ma obawy, by nam zaszkodziło poznanie tej istotnej prawdy, że Bóg tak wielki, jeszcze w tym ziemskim wygnaniu udziela siebie takim nędznym, jak my, cuchnącym robakom. Przeciwnie, poznanie tego może nas tylko pobudzić do umiłowania tej tak łaskawej dobroci i tego nieskończonego miłosierdzia²⁵.

[...] nie ma powodu do lęku, lecz należy ufać w Jego miłosierdzie, które musi ukazać prawdę o wszystkim²⁶.

Teresa de Ahumada miała dużą łatwość nawiązywania relacji międzypersonalnych. Była to jej potrzeba, a wręcz egzystencjalna konieczność. Nie możemy pomijać tego elementu w analizie terezańskiego doświadczenia Boga.

Jest to przede wszystkim Bóg obecny w mikrohistorii Teresy. Chce być w sposób wolny przyjęty przez człowieka, którego zaprasza do wspólnej historii przyjaźni. To Bóg głębokiej, bliskiej relacji, którą podtrzymuje nawet pomimo świadomej niewierności Teresy, jej ucieczek i grzechów. To ten, który „troszczy się szczególnie o to, by udzielać nam siebie i chodzić za nami, prosząc, byśmy byli z Nim”²⁷.

Podczas gdy mistrzowie życia duchowego przestrzegali, by w modlitwie przekraczać aspekt człowieczeństwa Chrystusa i koncentrować się na Jego bóstwie, Teresa z wielką siłą przekonywania broniła Chrystusa w Jego człowieczeństwie. W Chrystusie rozpoznała prawdziwego

²¹ Teresa od Jezusa, *Księga życia*, dz. cyt., 38, 7.

²² Teresa od Jezusa, *Księga życia*, dz. cyt., 4, 3.

²³ Teresa od Jezusa, *Księga fundacji*, tłum. H. P. Kossowski, Kraków 1987⁵, 12, 9.

²⁴ Teresa od Jezusa, *Droga doskonałości*, tłum. H. P. Kossowski, Kraków 1987⁵, 3, 9.

²⁵ Teresa od Jezusa, *Twierdza wewnętrzna*, dz. cyt., I 1, 3.

²⁶ Święta Teresa od Jezusa, *Listy*, tłum. J. E. Bielecki, Kraków 2008, 284, 2.

²⁷ Teresa de Jesús, *Castillo interior*, [w:] *Santa Teresa. Obras completas*, dz. cyt., VII 3, 9 (tłum. własne).

i wiernego Przyjaciela, który w przeciwieństwie do ludzi nigdy nie zawodzi. Stąd ukuta przez nią definicja modlitwy: „modlitwa myślna nie jest niczym innym, jak tylko podtrzymywaniem relacji przyjaźni, przebywając wiele razy i rozmawiając sam na sam z Tym, o którym wiemy, że nas kocha”²⁸.

Pisma Teresy do Jezusa były przede wszystkim „biografią Boga”, to jest historią Jego działania w jej życiu. Z tej perspektywy należy czytać wszystkie inne treści. Inaczej będą one pozbawione znaczenia i mogą prowadzić do błędu.

2.2. Człowiek

Z takiej samej perspektywy należy w pismach Teresy spojrzeć na człowieka. Również w tym przypadku jej słowo zrodziło się głównie z doświadczenia. Chodzi o doświadczenie samej siebie i siebie w relacji do Boga. Teresa z zaangażowaniem poznawała prawdę o samej sobie, a tym samym prawdę o człowieku. Nosila w sobie potrzebę konfrontacji. Nieustannie kwestionowała swoje życie, aby móc je zrozumieć. Wiele razy czyniła to na piśmie.

Jej antropologia zrodziła się z perspektywy doświadczenia Boga i opierała na obserwacji samej siebie oraz osób, wśród których żyła. Słownik św. Teresy od Jezusa w temacie człowieka podejmuje takie kwestie, jak: anatomia duszy, antropologia teologiczna, antropologia mistyczna, symbolika terecjańska oraz dynamika człowieczeństwa.

Teresa odkryła, że człowiek jest hojnie obdarowany pięknem i wartością. Na samym początku *Twierdzy wewnętrznej*, wielkiego dzieła doktrynalnego, w którym podjęła temat drogi duchowej człowieka ku wnętrzu, napisała:

Daremnie szukam i nic nie znajduję, do czego by można było porównać przedziwną piękność i ogromną pojemność duszy ludzkiej. I w rzeczy samej, jak nasz umysł, jakkolwiek by był bystry, nie zdoła pojąć Boga, tak również ledwo może pojąć wielkość duszy, którą Bóg, jak nam to własnym swoim słowem oznajmia,

²⁸ Teresa de Jesús, *Libro de la vida*, [w:] *Santa Teresa. Obras completas*, dz. cyt., 8, 5 (tłum. własne).

stworzył na swój obraz i podobną sobie. A jeżeli tak jest w istocie, na próżno trudziłybyśmy się, chcąc zrozumieć w zupełności całą piękność tej twierdzy. Bo jakkolwiek między duszą stworzoną a Bogiem taka zachodzi różnica, jak pomiędzy Stwórcą a stworzeniem, wystarczy przecież tego, co nam Pan mówi, iż stworzona jest na Jego podobieństwo, abyśmy zrozumieli, że nie zdołamy pojąć tak wielkiej piękności i godności duszy ludzkiej²⁹.

Pisma św. Teresy świadczą o tym, że uznawała ona wartość ciała ludzkiego oraz tego, co służy człowiekowi. Autorka podkreślała, że prawdziwa wielkość jego wartości ukryta jest w duszy, która stworzona na obraz i podobieństwo Boga, jest Jego mieszkaniem. Warto jednak zaznaczyć, że pomimo pewnych dychotomii, jakie obserwujemy w terminologii, którą posługiwała się święta (np. ciało–dusza, miłość duchowa–miłość zmysłowa itp.), Teresa przeżywała swoje człowieczeństwo jako niepodzielną całość. Słowo „*alma* = dusza”, w większości przypadków winno być czytane przez dzisiejszego odbiorcę jako „osoba ludzka”. Święta mówiła o człowieku z perspektywy jej osobistego spotkania z samą sobą i z innymi. Odkryła, że został on zrodzony z miłosierdzia Boga i to miłosierdzie nieustannie go otacza i podtrzymuje. Został poddany słabości grzechu. Może jednak wejść w dynamikę nawrócenia i przeżywać swą egzystencję w Chrystusie i z Chrystusem – Przyjacielem.

Ciekawym i szczególnie godnym zainteresowania jest fakt, że spojrzenie na samą siebie, a co za tym idzie na człowieka, jak już wspomnieliśmy wyżej, było u Teresy uwarunkowane doświadczeniem Boga. Konstatacja piękna i wartości osoby ludzkiej to owoc doświadczenia bezwarunkowej Jego miłości. Przekonana o bezdyskusyjnym, powszechnym powołaniu człowieka do zjednoczenia z Bogiem, przynaglała innych do relacji z Nim. Podważała teorie, które zmierzały do zasiania w wiernych lęku przed Bogiem. Powołując się na swój własny przykład, zachęcała do całkowitego zaufania w Jego dobroć i miłosierdzie. Przekonywała, że pragnieniem Boga jest bliska relacja z każdym człowiekiem.

²⁹ Teresa od Jezusa, *Twierdza wewnętrzna*, dz. cyt., I 1, 1.

3. Aktualność przesłania św. Teresy od Jezusa

Wydawnictwo EDE (Editorial de Espiritualidad) w roku 2008 opublikowało *Bibliografię systematyczną* św. Teresy od Jezusa autorstwa Manuela Diego Sáncheza, karmelity bosego. To pierwsze takie dzieło, które stara się zebrać całość prac na temat św. Teresy od Jezusa, które zostały opublikowane do 2005 roku. Autor przyznaje, że przypadek Teresy jest prawdziwym fenomenem bibliograficznym, którego początki datuje się na pierwsze lata po śmierci Teresy. Już od XVII wieku Teresa była obecna we wszystkich epokowych dyskusjach dotyczących problemu mistycznego. Tak było aż do końca XX wieku. Największe postępy w badaniach nad tereżjanizmem dokonały się w tym ostatnim stuleciu. Chodzi o sektory krytyki tekstualnej, badania historyczne i przede wszystkim badania poświęcone doktrynie. Bibliografia systematyczna, dołączając również pozycje, które pojawiały się od 2005 roku do momentu jej wydania, odnotowuje ponad 12 600 tytułów. Należy dodać, że ostatnie pięć lat, poprzedzające wielki jubileusz tereżański 2015 roku, było czasem wzmożonych poszukiwań i odnowionych badań nad osobą i przesłaniem św. Teresy od Jezusa. Rozmiar oraz interdyscyplinarny charakter tych prac każe nam potwierdzić ponadczasowość dzieła św. Teresy od Jezusa. Do dyskusji na temat problemu mistycznego należy również dodać znaczącą i coraz bardziej przywoływaną obecność św. Teresy od Jezusa w wymiarze ekumenicznym, międzyreligijnym i środowisk osób niewierzących. Studia tereżańskie przekroczyły granice wyznaniowe. Bez wątpienia aspekty doktrynalne należą do najbardziej eksplorowanych w całym dziele Teresy. Ciągłe jednak otwierają się nowe przestrzenie badań, w których próbuje się zgłębić jej dorobek. Na szczególną uwagę zasługuje El Centro Internacional Teresiano-Sanjuanista, Universidad de la Mística (CITEs). Jest to instytucja naukowa, która powstała w 1986 roku w Ávili, mieście narodzin św. Teresy od Jezusa, jako owoc obchodów 400-lecia śmierci św. Teresy od Jezusa i św. Jana od Krzyża (1982 i 1991). W odpowiedzi na potrzeby ludzi z wszystkich stron świata Uniwersytet Mistyki zajął się systematycznym badaniem i promowaniem zarówno życia, jak i dzieł obojga wielkich doktorów Kościoła powszechnego oraz przekazywaniem ich głębokiego, duchowego oraz mistycznego doświadczenia.

Zakończenie

Mija 500 lat od urodzin świętej z Ávili, Teresy de Ahumada. Żyła 67 lat, ale doświadczenie, które przekazała innym, przekracza wszelkie granice czasu i przestrzeni. Jest świadkiem Boga, który wytrwale walczy o relację z człowiekiem. Boga miłosiernego, który wbrew niewierności ludzkiej nie przestaje wierzyć w dobro człowieka. Teresa od Jezusa jest mistrzynią życia duchowego, w którym znaczącą rolę odgrywa modlitwa rozumiana jako przyjaźń, a zatem styl życia, a nie pojedyncze akty ludzkiej pobożności. Jest doskonałą nauczycielką relacji międzyludzkich, które oparte na prawdzie i wolności prowadzą do prawdziwie chrześcijańskiej miłości. Jest wreszcie wierną córką Kościoła, która przejęta jego sytuacją staje w szeregach walczących o jedność i wierność Ewangelii. Jej przesłanie ciągle pozostaje żywe. Zarówno dla każdej chrześcijańskiej wspólnoty, która szuka dróg odnowy życia i misji, jak i dla wszystkich tych, którzy odczuwając potrzebę transcendencji, szukają obecności Kogoś, kto mógłby nadać sens ich istnieniu. Teresa jest wiernym świadkiem Boga, którego głosił Jezus Chrystus, stąd jej słowo, tak jak Ewangelia, pozostaje ciągle żywe.

Summary

The Person and message of St. Teresa of Jesus

Celebration of the 5th centenary of the birth of St. Teresa of Jesus, the first woman pronounced by the Church the Doctor of the Church, is an occasion for recalling her person and her message. A mystic, a spiritual master, a foundress and author of great doctrinal works is above all the teacher of prayer understood as the relation of friendship. The Carmel's reform she had started had its source in the experience of God, with the new look at a human person, which followed. St. Teresa of Jesus remains as a faithful and timely witness of truth about God and human person.

Keywords: St. Teresa of Jesus, experience, God, human

Osoba i przesłanie św. Teresy od Jezusa

Obchody 500-lecia urodzin św. Teresy od Jezusa, pierwszej kobiety, którą Kościół ogłosił doktorem Kościoła, są okazją do przypomnienia jej osoby i przesłania. Mistyczka, mistrzyni duchowa, fundatorka, autorka wielkich dzieł doktrynalnych jest przede wszystkim nauczycielką modlitwy, rozumianej jako relacja przyjaźni. Reforma Karmelu, którą zapoczątkowała, miała swoje źródło w doświadczeniu Boga, a co za tym idzie również nowego spojrzenia na człowieka. Św. Teresa od Jezusa pozostaje wiernym i ciągle aktualnym świadkiem prawdy o Bogu i człowieku.

Słowa kluczowe: św. Teresa od Jezusa, doświadczenie, Bóg, człowiek

Bibliografia

- Diccionario de Santa Teresa*, ed. T. Álvarez T. Burgos 2006².
Concordancias de los escritos de Santa Teresa de Jesús, ed. J. L. Astigarraga, Roma 2000.
Banaszak M., *Historia Kościoła katolickiego*, 3. Czasy nowożytne 1517–1758, Warszawa 1989.
Barrena Sánchez J., *Teresa de Jesús, una mujer educadora*, Ávila 2000.
Maravall J. A., *Antiguos y modernos: visión de la historia e idea de progreso hasta el Renacimiento*, Madrid 1986.
Nueva Historia Universal. Transición a los tiempos modernos, ed. M. Marrin Correa, Barcelona 1958.
Święta Teresa od Jezusa, *Listy*, tłum. J. E. Bielecki, Kraków 2008.
Teresa de Jesús, *Libro de la vida*, [w:] *Santa Teresa. Obras completas*, ed. T. Álvarez, Burgos 2002¹².
Teresa de Jesús, *Castillo interior*, [w:] *Santa Teresa. Obras completas*, ed. T. Álvarez, Burgos 2002¹².

Teresa od Jezusa, *Księga życia*, tłum. H. P. Kossowski, Kraków 1987⁵.

Teresa od Jezusa, *Księga fundacji*, tłum. H. P. Kossowski, Kraków 1987⁵.

Teresa od Jezusa, *Twierdza wewnętrzna*, tłum. H. P. Kossowski, Kraków 1987⁵.

Teresa od Jezusa, *Droga doskonałości*, tłum. H. P. Kossowski, Kraków 1987⁵.

Paolo VI, *Proclamazione di Santa Teresa d'Àvila dottore della Chiesa*, homilia 27.09.1970, www.vatican.va/holy_father/paul_vi/homilies/1970/documents/hf_p-vi_hom_19700927_it.html (13.11.2014).